

2.2 สถานการณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.2.1 สถานการณ์

ศิลปวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ก่อเกิดมาพร้อมกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีมาเป็นเวลายาวนานบนพื้นฐานของคติความเชื่อดั้งเดิมและคติความเชื่อทางศาสนา บริเวณนี้เป็นอู่วัฒนธรรมที่สำคัญของภาคใต้ มีการพบหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในชุมชนหลายแห่งหลายยุคสมัยมาตั้งแต่สมัยตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) และสมัยศรีวิชัย เช่น ชุมชนเขาพะโคะ-เขาควหา ชุมชนสทิงพระ ชุมชนสทิงหม้อ-คลองปะโอ ชุมชนเขาควหาสวรรค์-เขากทะเล เป็นต้น แหล่งชุมชนเหล่านี้ได้รับเอาวัฒนธรรมอินเดียอันเนื่องมาจากศาสนาฮินดู พุทธศาสนา ทั้งนิกายหินยานและมหายาน เข้ามามีอิทธิพลเป็นรากเหง้าของผู้คนในบริเวณแถบนี้และสืบทอดมาอย่างยาวนาน ทั้งในแง่ของศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม และศาสนพิธี ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา วัฒนธรรมขวา-มลายูอันเนื่องมาจากศาสนาอิสลามค่อยๆ เข้ามามีอิทธิพลในภาคใต้ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ศาสนาอิสลามเข้ามามีอิทธิพลบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กลุ่มมุสลิมจากอินโดนีเซียได้สถาปนาเมืองสงขลาขึ้นบริเวณฝั่งหัวเขาแดงเป็นเมืองท่าค้าขายกับนานาชาติ เช่น ฮอลันดา อังกฤษ เป็นต้น ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มเข้ามาเผยแพร่ในเมืองสงขลาด้วย เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ วัฒนธรรมจีนเริ่มเข้ามามีอิทธิพลบริเวณเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง ทำให้บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นบ่อหลอมรวมวัฒนธรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน และมีการปรับเปลี่ยนเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ในรูปของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม ศิลปหัตถกรรม และการละเล่นพื้นบ้าน ตลอดจนถึงวิธีการผลิตของท้องถิ่น

วิถีชีวิตของผู้คนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่ผูกพันกับพุทธศาสนาและคติความเชื่อดั้งเดิม ทุกหมู่บ้านทุกตำบลจะมีวัด หรือศาสนสถาน เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่อบรมบ่มเพาะทางพุทธศาสนา เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลานชาวบ้าน เพื่อสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่สังคม นอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมแขนงต่างๆ ตลอดจนเป็นศูนย์รวมการปกครอง ประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น เช่น ประเพณีวันสารทไทย ประเพณีชักพระ ประเพณีสมโภชพระมหาธาตุวัดเขยิบางแก้ว จ.พัทลุง ประเพณีสมโภชพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัววัดเจ้าแม่อยู่หัว จ.สงขลา เป็นต้น ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้สร้างระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนและนอกชุมชน ซึ่งต่างก็ยึดเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในระบอบบุญ-บาป และเชื่อในกฎแห่งกรรม ประชาชนจึงทำบุญในพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ เช่น สร้างพระพุทธรูป สร้างอุโบสถ ฟังเทศน์มหาชาติ ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ฝังลูกนิมิต เป็นต้น ผู้สร้างบุญดังกล่าวมีความคาดหวังและต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุข และหวังผลเพื่อบรรลुพระโพธิญาณหรือพระนิพพานและโลกของพระศรีอริยเมตไตรย

(1) สาเหตุและความเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มาจากสาเหตุหลายประการที่สำคัญ กล่าวคือ

- **นโยบายของรัฐกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ** แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 8 สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง ในแผนพัฒนาฉบับที่ 1-4 (พ.ศ. 2504 - 2524) การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศยังกระจุกตัวอยู่บริเวณกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง ยังไม่กระจายไปสู่ภูมิภาคมากนัก นโยบายของรัฐบาลในช่วงแรกได้ส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาไม่มากนัก แต่ก็ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนปัจจัยพื้นฐานทางด้านอุตสาหกรรมพอสมควร เช่น การสร้างถนน ไฟฟ้า ประปา ในช่วงที่ 2 ของการพัฒนาอุตสาหกรรมตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 - 8 (พ.ศ. 2525 - 2544) มีการก่อสร้างสะพานติณสูลานนท์ เพื่อการคมนาคมทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้ได้สะดวกและคล่องตัวมากขึ้น โรงงานอุตสาหกรรมในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเกิดขึ้นจำนวนมาก โดยเฉพาะใน จ.สงขลา บริเวณ อ.เมือง อ.หาดใหญ่ อ.รัตภูมิ อ.จะนะ และ อ.สะเดา ซึ่งเป็นโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ต่อเนื่องจากภาคเกษตรกรรมจำพวกสัตว์น้ำและยางพารา ประเภทของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ได้แก่ อาหารทะเลกระป๋อง อาหารทะเลแช่แข็งและห้องเย็น ปลาป่นและผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์ ยางแผ่นรมควัน น้ำยางข้น ถู่มือยาง เพอร์นิเจอร์และชิ้นส่วนเฟอร์นิเจอร์จากไม้ยางพารา และแผ่นปาร์ติเกิลบอร์ด (ไม้อัดประสานจากเศษไม้ยางพารา) จากข้อมูลของสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา ปี พ.ศ. 2547 พบว่ามีผู้ใช้แรงงานทำงานอยู่ในภาคอุตสาหกรรม ประมาณ 73,000 คน มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมจำนวนมากขึ้นทั้งใน จ.สงขลา จ.พัทลุง และ จ.นครศรีธรรมราช

การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่เดิมหลายประการ เช่น ผู้ที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมักมีอาการเจ็บป่วยขึ้นบ่อยครั้ง เช่นปวดศีรษะ ไข้หวัด และอาการแพ้ต่างๆ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านมีน้อยลงและการเข้าร่วมกับประเพณีท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมน้อยลง เป็นต้น

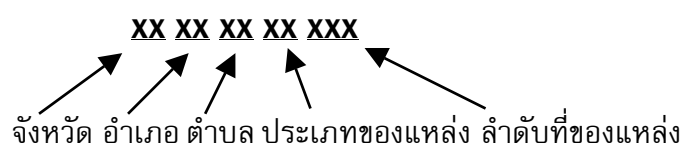
- **ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** ทำให้มีการพึ่งพาธรรมชาติน้อยลง ส่งผลให้ความยำเกรงในจิตวิญญาณที่มนุษย์ให้กับธรรมชาติน้อยลงไปด้วย รถไถนาที่เป็นรถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่สามารถไถนาได้วันละหลายสิบไร่ กรมส่งเสริมการเกษตรก็มีความสามารถปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้ดีขึ้น ในท้องตลาดมียาปราบศัตรูพืชที่หลากหลาย มีปุ๋ยวิทยาศาสตร์ที่มีคุณภาพ มีเครื่องจักรที่สามารถเกี่ยวข้าวได้วันละหลายสิบเกวียน หรือเครื่องเลื่อยมือสามารถตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ เพื่อปรับพื้นที่ในการเพาะปลูกได้วันละหลายสิบตัน ความสามารถในการทำงานของเทคโนโลยีสมัยดังกล่าว ได้ทำให้ระบบความเชื่อที่มีอยู่เดิมมีความสำคัญลดน้อยลง

- **สังคมและวัฒนธรรมภายนอกได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชุมชน** เนื่องจากปัจจุบันชุมชนมีการติดต่อสื่อสารหรือรับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกได้มากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนที่เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรมของผู้คน ตลอดจนถึงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

(2) **การกระจายตัวของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีการกระจายตัวครอบคลุมพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยมีความหนาแน่นในบริเวณที่เคยเป็นเมืองเก่าหรือชุมชนโบราณ เช่น บริเวณคาบสมุทรสทิงพระ บริเวณเมืองเก่าสงขลาฝั่งบ่อยาง (ที่ตั้งตัว จ.สงขลา ปัจจุบัน) บริเวณวัดเขียนบางแก้ว อ.เขาชัยสน จ.พัทลุง และบริเวณ ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง เป็นต้น แต่จะเบาบางในบริเวณที่เป็นชุมชนเกิดใหม่ เช่น บริเวณตัวเมืองหาดใหญ่ บริเวณที่ตั้งตัวจังหวัดพัทลุง บริเวณเขาควหาสวรรค์ จ.พัทลุง เป็นต้น ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ถูกพัฒนาแบบทันสมัยที่เน้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่งได้เสื่อมโทรมไปตามธรรมชาติหลายแห่ง ถูกทำลายโดยคน เช่น การขุดทำลายพระพุทธรูปไสยาสน์ในถ้ำหัวช้าง อ.ตะโหมด จ.พัทลุง และการขุดทำลายพระพุทธรูปไสยาสน์ในถ้ำพระเขาชัยบุรี อ.เมือง จ.พัทลุง บ้างก็ถูกทำลายโดยโครงการของรัฐ เช่น การสร้างสถานที่ราชการในบริเวณเมืองพระรถ อ.เมือง จ.พัทลุง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มีแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่งได้รับการบูรณะจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะกรมศิลปากรได้บูรณะแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่งเช่น เจดีย์วัดพะโคะ เจดีย์วัดเขียนบางแก้ว เจดีย์วัดจะทิ้งพระ เมืองสงขลาเก่าฝั่งหัวเขาแดง กำแพงเมืองสงขลา อุโบสถวัดวิหารเบิก วัดเจ้าเมืองพัทลุง เป็นต้น แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะโบราณสถานที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเท่านั้น และประชาชนในท้องถิ่นไม่ค่อยได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

(3) **สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มอบหมายให้ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ดำเนินการศึกษา “โครงการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ควรอนุรักษ์” โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีฐานข้อมูลแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ ที่ทุกภาคส่วนสามารถนำไปใช้ในการวางแผนและการจัดการ และเพื่อให้เครือข่ายในท้องถิ่นได้รับการถ่ายทอดความรู้และความเข้าใจในด้านการบริหารจัดการ อนุรักษ์ คุ้มครอง และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และได้รับการพัฒนาศักยภาพด้านกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์จัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ผลการศึกษาในส่วนที่กล่าวถึงสถานการณ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในปี พ.ศ. 2547 มีสาระสำคัญหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการประเมินสภาพของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยรายงานดังกล่าวได้นำเสนอไว้ใน 4 ประเด็นคือ 1) การจำแนกประเภทของแหล่งศิลปกรรม 2) ลักษณะทางกายภาพและการใช้ประโยชน์ของแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งประกอบด้วยลักษณะกายภาพ การสงวนคุ้มครอง 3) การประเมินคุณค่าและความสำคัญ 4) สภาพปัญหาหรือภัยคุกคาม รวมทั้งความเร่งด่วนในการคุ้มครองป้องกัน ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการกำหนดมาตรการแนวทางในการอนุรักษ์ดังนี้

1) การจำแนกประเภทของแหล่งศิลปกรรม รายงานดังกล่าวพบว่ามีสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษารวม 174 แห่ง และเพื่อให้การกำหนดรหัสของแหล่งศิลปกรรมมีความเชื่อมโยงกับตำแหน่งที่ตั้งและขอบเขตการปกครอง เพื่อสะดวกในการจัดทำแผนบูรณาการ จึงได้เสนอให้กำหนดรหัสอ้างอิงเป็นตัวเลขทั้งหมด 11 หลัก โดย 6 หลักแรกเป็น “จังหวัด อำเภอ และตำบล” สองหลักถัดไปเป็น “ประเภท” ของแหล่งศิลปกรรม และ 3 หลักสุดท้ายเป็น “ลำดับที่” ของแหล่งศิลปกรรม

ตัวอย่างเช่น แหล่งศิลปกรรม ที่มีรหัส 93 01 13 03 004 จะทำให้ทราบว่าแหล่งศิลปกรรมนั้น

- 93** - อยู่ในจังหวัดพัทลุง
- 01** - อำเภอเมือง
- 13** - ตำบลเขาชัยบุรี
- 03** - อยู่ในประเภทศาสนสถาน
- 004** - เป็นลำดับที่ 4 ของศาสนสถานที่เป็นแหล่งศิลปกรรมในตำบลเขาชัยบุรี

โดยรายงานดังกล่าวได้แบ่งประเภทของแหล่งศิลปกรรม (ตัวเลขหลักที่ 7 - 8) เป็น 6 ประเภท ได้แก่

01 สิ่งก่อสร้างหรืออาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ หมายถึง แหล่งศิลปกรรมนี้ยังมีอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอื่นที่มีลักษณะเฉพาะ และมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของชาติ

02 ปูนียสถาน อนุสรณ์สถาน หรือปูชนียวัตถุ หมายถึง สถานที่ที่มีการก่อสร้างสิ่งที่ทำให้ระลึกถึงเหตุการณ์หรือบุคคล หรือเพื่อพิธีกรรม

03 ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่ที่ใช้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดๆ และ ยังมีการดำเนินกิจกรรมอยู่ ไม่มีการทิ้งร้าง

04 ชุมชน ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ที่มีการพัฒนาเป็นชุมชนอยู่อาศัยที่มีลักษณะเฉพาะและมีความต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

05 ปูนียสถานกับแหล่งโบราณคดี หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่สร้างเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์หรือบุคคล หรือเพื่อพิธีกรรม ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ธรรมชาติ ซึ่งพื้นที่ธรรมชาติดังกล่าวมักพบว่าเป็นแหล่งโบราณคดีด้วย

06 รอยชุมชนโบราณ หมายถึง แหล่งที่มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบว่า แต่เดิมเป็นชุมชนหรือสถานที่ที่แสดงถึงความรุ่งเรือง แต่ปัจจุบันไม่มีความต่อเนื่องกับความรุ่งเรืองดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม พบว่าแหล่งศิลปกรรมแหล่งเดียวอาจเป็นได้หลายประเภท เช่น วัด ซึ่งเป็นศาสนสถาน จะมีสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีปูชนียสถานที่สำคัญอยู่ด้วย ดังนั้น ในรายงานดังกล่าวจึงได้กำหนดให้แหล่งศิลปกรรมมีทั้งลักษณะที่เป็นประเภทหลักและประเภทรอง

2) ลักษณะทางกายภาพและการใช้ประโยชน์ของแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

โดยพิจารณาถึงลักษณะ สภาพการใช้งาน รูปแบบ และสถานะของการอนุรักษ์ของ อาคารและสิ่งก่อสร้าง สภาพพื้นที่ และภูมิทัศน์โดยรอบ ตลอดจนกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปใช้ในการประเมินคุณค่า รายงานข้างต้นได้นำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์ โดยพิจารณาถึงวิธีการในการอนุรักษ์ เนื่องจากพบว่า แหล่งศิลปกรรมบางแห่งยังคงรักษาลักษณะเดิมที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้ได้ ในขณะที่บางแห่งมีการสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นมาใหม่ และบางแห่งไม่หลงเหลือเค้าโครงหรือหลักฐานให้เห็นแล้ว และสรุปลักษณะทางกายภาพโดยวิเคราะห์ในเชิงของความเป็นของแท้ (Authenticity) ตามหลักเกณฑ์ของยูเนสโก และการใช้วิธีการในการตีความหมาย (Interpretation) ให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความสำคัญเชิงวัฒนธรรมของแหล่งศิลปกรรม พบว่าสามารถแบ่งแหล่งศิลปกรรมออกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 การคงสภาพของแหล่งศิลปกรรม มีการอนุรักษ์ที่ยังคงลักษณะเฉพาะ (Character) และยังคงมีความเป็นของแท้ ในด้านวัสดุ ฝีมือช่าง รูปแบบ และสภาพแวดล้อมโดยรอบ ซึ่งทำให้แหล่งศิลปกรรมนี้ มีคุณสมบัติเป็นหลักฐานในเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญของพื้นที่ได้อย่างดี **สมควรใช้วิธีการอนุรักษ์แบบบูรณะ หรือสงวนรักษาแหล่งศิลปกรรมแล้วแต่กรณี พร้อมทั้งการควบคุมการพัฒนาโดยรอบเพื่อรักษาความแท้ทางด้านสภาพแวดล้อม** แหล่งศิลปกรรมในกลุ่มนี้ เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดเขียนบางแก้ว ถ้ำพระเขานัน วัดแก้ววังใหม่ ใน จ.พัทลุง หอวีเชียรเทวดารัง วัดคูเต่า ใน จ.สงขลา และ วัดควนชะลิก ใน จ.นครศรีธรรมราช

กลุ่มที่ 2 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแหล่งศิลปกรรม และได้มีการพัฒนาสิ่งก่อสร้างใหม่ โดยสิ่งก่อสร้างใหม่นี้สร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมความสำคัญทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ของแหล่งศิลปกรรม วิธีการอนุรักษ์ในกลุ่มนี้ คือการรักษาสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสม อาจมีการสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมเพื่อให้การตีความชัดเจนมากขึ้น และควรส่งเสริมทางด้านการให้ข้อมูล ให้การศึกษาแก่สังคม ตัวอย่างแหล่งศิลปกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่ สุสานพระยาแขก

กลุ่มที่ 3 การเปลี่ยนแปลงแหล่งศิลปกรรมที่ไม่เหลือเค้าโครงหรือหลักฐาน หรือโดยการทำลายหลักฐานไปแล้วและมีการสร้างขึ้นมาใหม่โดยไม่มีลักษณะเฉพาะ หรือไม่มีการ

ตีความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี แหล่งศิลปกรรมในกลุ่มนี้พบค่อนข้างมาก ในกรณีของวัดที่ได้มีการทูลสิ่งก่อสร้างเดิมทิ้งแล้วสร้างใหม่โดยใช้รูปแบบ วัสดุ การตกแต่ง สี ฯลฯ แบบสมัยใหม่ โดยหลักการแล้ว ควรรื้อทำลายสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ แล้วพัฒนาสิ่งใหม่ให้มีการตีความหมายใหม่ให้เหมาะสม แต่ในทางปฏิบัติเป็นสิ่งกระทำได้ไม่มากนัก เนื่องจากได้มีการลงทุนในสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ไปมาก และงบประมาณในการปรับปรุงก็มักจะสูง วิธีที่ประนีประนอมที่สุด คือการใช้วิธีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญทางวัฒนธรรมของพื้นที่ และต้องชี้แจงให้สังคมเห็นว่าสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่นั้นเป็นของใหม่ ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดและการบิดเบือนการสื่อความหมาย

กลุ่มที่ 4 การขาดลักษณะสำคัญหรือหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเป็นแหล่งศิลปกรรม หมายถึง การขาดความต่อเนื่องของการพัฒนาแหล่งศิลปกรรม จนได้มีการพัฒนาในลักษณะอื่นเข้ามาแทนที่เป็นเวลาช้านาน และในปัจจุบันแม้จะมีหลักฐานทางด้านเอกสาร แต่ยังไม่ได้มีการดำเนินการใดๆ ทางกายภาพในพื้นที่ที่ทำให้ทราบว่าพื้นที่นั้นคือแหล่งศิลปกรรมส่วนมาก ได้แก่ ชุมชนโบราณ (ที่คูเมืองไม่มีให้เห็นแล้ว) วิธีการอนุรักษ์ในกรณีนี้ คือ ต้องมีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติม และควรมีการควบคุมการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค หรือโครงสร้างพื้นฐานไม่ให้ผ่านหรืออยู่ใกล้เคียงแหล่งศิลปกรรมในกลุ่มนี้ และควรมีการให้ข้อมูลในพื้นที่หลังจากการขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว เพื่อใช้มาประกอบการคุ้มครองที่เหมาะสม (เช่น ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน) ต่อไป

ในส่วนของสถานภาพการสงวน คุ้มครอง และการป้องกันอนุรักษ์พบว่าแหล่งศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษาได้รับการสงวน คุ้มครอง และป้องกันต่างวิธีการและรูปแบบ และพบว่าในหลายกรณีไม่มีการคุ้มครองใดๆ ซึ่งทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญสลายไปได้ การคุ้มครองป้องกันการเสื่อมสลายของแหล่งศิลปกรรมมีหลายระดับที่เคร่งครัดที่สุดและต้องใช้ความพยายามสูงในการคุ้มครองคือการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ซึ่งการอนุรักษ์จะอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร นอกจากนี้ ก็ยังมีการคุ้มครองโดยใช้กฎหมายอื่นๆ ซึ่งไม่ได้มีผลต่อแหล่งศิลปกรรมโดยตรงแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีผลไปสู่การควบคุมการพัฒนาโดยรอบด้วยกฎหมายอื่นๆ เช่น พรบ. การผังเมือง พรบ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พรบ. ควบคุมอาคาร และกฎหมายท้องถิ่นที่ออกตามพระราชบัญญัติต่างๆ ดังกล่าว เป็นที่น่าเสียดายว่าในพื้นที่ศึกษายังไม่พบว่ามีการใช้กฎหมายอื่นๆ เหล่านี้ ในการคุ้มครองแต่อย่างใด

การคุ้มครองอีกลักษณะหนึ่ง คือ การขึ้นบัญชีเป็นแหล่งศิลปกรรมโดยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น ซึ่งบัญชีทั้งหมดทั่วประเทศจะมีการรวบรวมโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่การขึ้นบัญชี มิได้หมายความว่า จะมีการคุ้มครองสงวน ป้องกันได้ดี เนื่องจาก การขึ้นบัญชีแหล่งศิลปกรรมกับหน่วยอนุรักษ์ ไม่ได้มีกฎหมายรองรับ แต่เป็นหนทางที่จะนำไปสู่การใช้มาตรการอื่นๆ สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ได้เท่านั้น

3) การประเมินคุณค่าและความสำคัญ รายงานข้างต้นเสนอให้แยกหัวข้อคุณค่าความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม¹³ เป็น 7 ประเด็น ได้แก่ ก) การมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ข) ลักษณะพิเศษหรือเหลือน้อยในพื้นที่ ค) การใช้สอยที่สืบเนื่องเกี่ยวพันจากอดีต ง) ความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญ จ) การยังคงรักษาความแท้ ฉ) ความประทับใจด้านอารมณ์ ความรู้สึก และ ช) ความกลมกลืนและสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

4) สภาพปัญหาหรือภัยคุกคาม ในประเด็นของภัยคุกคาม รายงานข้างต้นพบว่าในระดับภาพรวมมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของแหล่งศิลปกรรม พอจำแนกได้ 6 ประการ ประกอบด้วย ก) ปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติ ข) ปัญหาที่เกิดจากกระทำของมนุษย์ ค) การพัฒนาและปรับปรุงแหล่งศิลปกรรมโดยขาดความรู้และความเข้าใจ ง) การใช้ประโยชน์ของแหล่งศิลปกรรมที่ไม่เหมาะสม จ) ความคิดเห็นที่แตกต่างและข้อขัดแย้งของชุมชนท้องถิ่นในการดูแลรักษา และขาดความตระหนักและเข้าใจในคุณค่าของแหล่งศิลปกรรม และ ฉ) การขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งศิลปกรรมและการถูกทิ้งร้าง ดังนี้

ก) ปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติ ทั้งที่เป็นการเสื่อมสลายตามธรรมชาติของแหล่งศิลปกรรมเอง เช่น การสึกกร่อนของผิววัสดุและโครงสร้าง และภัยจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม การชะล้างของน้ำฝน การเติบโตของพืชพันธุ์ในแหล่งศิลปกรรม และปัญหาจากแมลง เช่น

- การเกิดฟ้าผ่าเจดีย์เขาค้อทะเลอ.เมือง จ.พัทลุง การที่คลื่นซัดตลิ่งพังที่เมืองเก่าสงขลาฝั่งหัวเขาแดง ทำให้ป้อมเมืองเก่าได้รับความเสียหาย และการพังทลายของเจดีย์วัดสีหยัง อ.ระโนด จ.สงขลา เป็นต้น

- อุโบสถวัดป่าตอ อ.ควนขนุน จ.พัทลุง ซึ่งเป็นอุโบสถสร้างด้วยไม้ทรงโถง ศิลปะแบบท้องถิ่นภาคใต้ หน้าบันทั้ง 2 ด้าน มีลวดลายไม้จำหลักสวยงาม ได้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2545 สาเหตุจากไฟฟ้าลัดวงจร ทำให้อุโบสถเสียหายทั้งหลัง

- ศาลาโรงธรรม วัดทุ่งขุนหลวง อ.ป่าบอน จ.พัทลุง ซึ่งกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. 2478 ต่อมาได้เกิดพายุพัดต้นไม้หักล้มลงทับพระพุทธรูปองค์ใหญ่พระเศียรหัก ชาวบ้านได้ช่วยกันซ่อมแซมขึ้นใหม่ แต่รูปทรงไม่สวยงามเหมือนเดิม เนื่องจากขาดหลักวิชาการในการซ่อมแซม

- จิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถหลายแห่งของวัดต่างๆ มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องราวทางพุทธศาสนา ซึ่งมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรม ได้ถูกทำลายจากน้ำฝนที่เกิดจากหลังคาอุโบสถรั่ว เช่น จิตรกรรมวัดวัง จิตรกรรมวัดสุทธาวาส จ.พัทลุง จิตรกรรมวัดสุวรรณคีรี จิตรกรรมวัดมัสยิมาวาส จิตรกรรมวัดโพธิ์ปฐมาวาส จ.สงขลา เป็นต้น จากสาเหตุที่น้ำฝนรั่วนี้เองทำให้ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังจำนวนมากลบเลือนไป

¹³ **คุณค่าความสำคัญ** เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและมีลักษณะเป็นนามธรรม อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับผู้ประเมิน ดังนั้น จึงใช้วิธีการสรุปว่าแต่ละแห่งมีคุณค่าในหัวข้อใดบ้างเท่านั้น และหากมีข้อโต้แย้งหรือมีข้อมูลเพิ่มเติมในภายหลังก็สามารถเปลี่ยนได้ง่ายไม่ซับซ้อน

ข) **ปัญหาที่เกิดจากการทำของมนุษย์** เช่น การบุกรุก ลักลอบ ขุดค้น ขโมย และการถือครองแหล่งศิลปกรรมโดยมิชอบ จากการสำรวจโดยคณะผู้ศึกษาพบว่า ยังมีคนบางคน หรือบางกลุ่ม ที่มีการผสมผสานการนับถือศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีสา่งเทวดา และไสยศาสตร์ เช่น นับถือพุทธศาสนาในฐานะเป็นลัทธิศักดิ์สิทธิ์ เป็นเหตุให้มีจิตตานุภาพหนึ่งเข้าไปขุดทำลายพระพุทธรูป พระเจดีย์ อุโบสถ เพื่อหาเครื่องรางของขลังและทรัพย์สินสมบัติที่เชื่อว่าฝังอยู่ในโบราณสถาน ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

- มีร่องรอยการขุดทำลายพระพุทธรูปไสยาสน์ ในถ้ำเขาหัวช้าง อ.ตะโหมด จ.พัทลุง การขุดทำลายพระพุทธรูปไสยาสน์ ในถ้ำเขาพระชัยบุรี อ.เมือง จ.พัทลุง

- มีร่องรอยการขุดทำลายฐานเจดีย์วัดควนปรัง อ.เมือง จ.พัทลุง การขุดทำลายฐานเจดีย์บนยอดเขากทะเลและยอดเขาจิ้ง อ.เมือง จ.พัทลุง และการขุดองค์เจดีย์บนยอดเขารูปช้างและเจดีย์ยอดเขาเก้าเส้ง อ.เมือง จ.สงขลา เจดีย์สถานเหล่านี้ล้วนแต่ถูกทำลายเพราะความต้องการหาทรัพย์สินมีค่าทั้งสิ้น

ค) **การพัฒนาและปรับปรุงแหล่งศิลปกรรมโดยขาดความรู้และความเข้าใจ** ทั้งจากหน่วยงาน ท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแหล่งศิลปกรรม นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุมาจากปัจจัยของการขาดการประสานงานที่เหมาะสมระหว่างหน่วยงานดังกล่าวด้วยกัน และระหว่างหน่วยงานดังกล่าวกับผู้ถือครองหรือดูแลแหล่งศิลปกรรมนั้นๆ ด้วย ภัยจากการกระทำดังกล่าวปรากฏชัดเจนในลักษณะ คือ

- ภัยที่เกิดกับแหล่งศิลปกรรม โดยเฉพาะในแหล่งศิลปกรรมประเภทศาสนสถาน และปูชนียสถานกับแหล่งธรรมชาติเช่น การรื้อถอนแหล่งศิลปกรรมและสร้างอาคารใหม่ทดแทน การซ่อมแซม การปรับเปลี่ยนรูปแบบและวัสดุตามสมัย รวมทั้งการต่อเติมโครงสร้างหรือสิ่งก่อสร้างเพื่อความสะดวกสบายและความปลอดภัยมากขึ้น เช่น อาคารทางเข้า ถ้ำ ศาลา หรือเหล็กดัด ฯลฯ

- ภัยที่เกิดในบริเวณแวดล้อมแหล่งศิลปกรรม เช่น การขยายตัวของชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง การสร้างถนน ที่จอดรถในบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งศิลปกรรม การขุดคลองเชื่อมต่อโครงข่ายของระบบชลประทาน ทำให้สภาพแวดล้อมแหล่งศิลปกรรมเปลี่ยนไป

ง) **การใช้ประโยชน์ของแหล่งศิลปกรรมที่ไม่เหมาะสม หรือสอดคล้องกับตัวแหล่งศิลปกรรมเองและสภาพแวดล้อมแหล่งศิลปกรรม** เช่น การระเบิดหินภูเขา การขุดตักดินภูเขาจากการได้รับสัมปทาน การจัดสรรที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมและเกษตรกรรม ตัวอย่างเช่นการรื้อกำแพงปรับพื้นที่บริเวณริมคูเมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรี เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนา ทำให้ซากอิฐของป้อมถูกทำลายไปด้วย หรือในส่วนที่ชาวบ้านได้เข้าไปจับจองพื้นที่วัดในยอ (ร้าง) กลางเมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรี เพื่อใช้เป็นที่ปลูกยางพารา ทำให้มีการขุดรื้อฐานอิฐที่เป็นฐานอุโบสถเดิมออกทั้งหมด เป็นต้น

จ) **ความคิดเห็นที่แตกต่างและข้อขัดแย้งของชุมชนท้องถิ่นในการดูแลรักษา และขาดความตระหนักและเข้าใจในความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม** โดยเฉพาะประเด็นที่เกิดจากความแตกต่างทางด้านศาสนา เชื้อชาติ และวัฒนธรรมของผู้อาศัยในชุมชนนั้นๆ เอง นอกจากนี้ อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยที่เน้นการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ส่วนใหญ่จะเน้นการเพิ่มผลผลิตและผลิตภาพของประเทศ ทำให้มีการปรับเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพไปเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้าในระบบทุนนิยม การก่อสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ถนน สะพาน ไฟฟ้า และประปา ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว บ้างก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและทำลายแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่ง มีการตัดถนนเข้าไปในบริเวณแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีเช่น การตัดถนนผ่านเมืองเก่าสทิงพระ อ.สทิงพระ จ.สงขลา การตัดถนนผ่านโคกเมือง อ.บางกล่ำ จ.สงขลา เป็นต้น บางแห่งมีการสร้างสถานที่ราชการบนแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีเช่น การสร้างโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พัทลุงและบ้านพักครูบนเมืองพระรถ อ.เมือง จ.พัทลุง การสร้างโรงเรียนบ้านจะทิ้งพระลงบนเมืองเก่าสทิงพระ อ.สทิงพระ จ.สงขลา เป็นต้น นอกจากนี้ กระแสวัตถุนิยมที่ส่งผลให้ท้องถิ่นหันไปนิยมสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ และทำลายสิ่งเก่าๆ ที่คิดว่าเป็นสิ่งล้าสมัย มีการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเช่น การรื้อถอนกำแพงเมืองสงขลาเก่าฝั่งบ่อยางไปสร้างถนน การรื้อถอนจากเมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรีไปสร้างบ้านเรือน เป็นต้น

ฉ) **การขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งศิลปกรรมและการถูกทิ้งร้าง** ทำให้การเข้าถึงแหล่งศิลปกรรมเป็นไปด้วยความยากลำบาก ไม่เอื้อต่อการเข้าสำรวจและดูแลรักษา ทำให้แหล่งศิลปกรรมชำรุดทรุดโทรม นอกจากนี้ ยังทำให้ขาดการบันทึกหลักฐาน/ข้อมูลที่ต้องการครบถ้วน

แหล่งศิลปกรรมแต่ละแหล่ง อาจมีปัญหาเพียงประการเดียวหรือหลายประการ แต่ละปัญหามีสาเหตุได้หลายรูปแบบ แต่ส่งผลกระทบต่อแหล่งศิลปกรรมใน 3 ลักษณะ คือ สูญหาย ทรุดโทรม และการบิดเบือนคุณค่า ซึ่งมีผลต่อมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เป็นอันมาก

2.2.2 ผลการประเมินคุณค่าความสำคัญและภัยคุกคาม

อาศัยเกณฑ์การประเมินคุณค่าและภัยคุกคามข้างต้น รายงานดังกล่าวได้ประเมินและจัดลำดับความเร่งด่วนในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ผลสรุปได้ดังนี้

(1) **คุณค่าความสำคัญ** เมื่อนำข้อมูลจำนวนประเด็นคุณค่าความสำคัญ (โดยใช้เกณฑ์ 7 หัวข้อคุณค่าความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมข้างต้น) มารวมกันในแต่ละแหล่งศิลปกรรมแล้วมาเรียงลำดับ พบว่าสามารถจัดกลุ่มแหล่งศิลปกรรมทั้งหมด 174 แหล่ง ในแง่ของคุณค่าความสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรมได้ 3 กลุ่ม คือ

- กลุ่มที่มีคุณค่ามากกว่า 5 หัวข้อขึ้นไป มี 44 แห่ง
- กลุ่มที่มีคุณค่า 3 - 4 หัวข้อ มี 84 แห่ง
- กลุ่มที่มีคุณค่า 1 - 2 หัวข้อ มี 46 แห่ง

(2) **ประเมินภัยคุกคาม** เมื่อนำข้อมูลจำนวนประเด็นภัยคุกคาม (โดยใช้เกณฑ์ 6 หัวข้อภัยคุกคามของแหล่งศิลปกรรมข้างต้น) มารวมกันในแต่ละแหล่งศิลปกรรมแล้วมาเรียงลำดับ พบว่าสามารถจัดกลุ่มแหล่งศิลปกรรมทั้งหมด 174 แห่ง ออกเป็น 4 กลุ่ม ตามจำนวนประเด็นของปัญหา ดังนี้

- กลุ่มที่มีประเด็นปัญหามากกว่า 5 ประเด็น ถือเป็นกลุ่มที่ปัญหามีความซับซ้อนมากที่สุด นั่นคือ มีโอกาสที่จะสูญสลายหรือไม่สามารถเป็นตัวแทนแสดงถึงหลักฐานมรดกทางวัฒนธรรมได้สูง จึงต้องการความเร่งด่วนในการคุ้มครองและป้องกันมาก ในกลุ่มนี้มีแหล่งศิลปกรรม 11 แห่ง
- กลุ่มที่มีประเด็นปัญหาในแต่ละแหล่งจำนวน 3-4 ประเด็น ซึ่งกลุ่มนี้นับว่ายังมีโอกาสสูญสลายหรือถูกทำลายสูง และต้องการความเร่งด่วนในการคุ้มครองป้องกันสูงเช่นกัน กลุ่มนี้มีแหล่งศิลปกรรม 47 แห่ง
- กลุ่มที่มีประเด็นปัญหาในแต่ละแหล่ง 1-2 แห่ง ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีความซับซ้อนในแง่ของประเด็นน้อยกว่า แต่ในทางปฏิบัติอาจต้องพิจารณาปัญหาในรายละเอียด เช่น ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนปัจจุบันกับชุมชนที่เหลือแต่ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี แม้มีประเด็นเดียวแต่ก็เป็นประเด็นที่แก้ไขได้ยาก ต้องใช้เวลาและความพยายาม ความร่วมมือในการสร้างความเข้าใจหลายฝ่ายหลายองค์กร ในกลุ่มนี้มีแหล่งศิลปกรรมอยู่เป็นจำนวนมากคือ 101 แห่ง
- กลุ่มที่พบปัญหาจากการสำรวจอย่างรวดเร็ว หรือ ไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะรับทราบปัญหาได้ เช่นมีแหล่งศิลปกรรมบนเกาะหมากบางแหล่งที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ เนื่องจาก กำลังมีการก่อสร้างถนน ในกลุ่มนี้มีแหล่งศิลปกรรม 15 แห่ง และเนื่องจากไม่ได้รับข้อมูลในช่วงสำรวจเพียงพอ จึงมิได้นำมาใช้ในการตัดสินใจในการประเมินความเร่งด่วนในการคุ้มครองและป้องกัน

2.2.3 การแก้ไขปัญหาศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และภูมิปัญญาชาวบ้าน

กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่รับผิดชอบและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมทั้งการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาล ส่วนของภาครัฐที่สำคัญได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานศิลปากรที่ 13 สงขลา สำนักงานศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช หน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จ.พัทลุง จ.นครศรีธรรมราช และ จ.สงขลา สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีภารกิจหลักที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา โดยเฉพาะ มหาวิทยาลัยทักษิณได้จัดตั้งสถาบันทักษิณคดีศึกษาให้มีการกิจหลักที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมโดยเฉพาะ มีหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องราวของทักษิณคดี มีการรวบรวมวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบ มีสารสนเทศข้อมูลในรูปของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ วรรณกรรมท้องถิ่น เอกสารท้องถิ่น ภาพ เสียง และฐานข้อมูลที่ใช้เทคโนโลยี เช่น ฐานข้อมูลของระบบคอมพิวเตอร์ ซีดีรอม และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

นอกจากองค์กรในภาครัฐแล้ว ยังมีการจัดตั้งองค์กรที่มีการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในรูปแบบของพหุภาคี ซึ่งมีคณะทำงานที่เป็นตัวแทนจากหน่วยงานของทางราชการ นักวิชาการ นักธุรกิจ และปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีอยู่ในทุกจังหวัดได้แก่ สภาวัฒนธรรมจังหวัด/อำเภอ/ตำบล และการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ (อส.มศ.) ของกรมศิลปากร ซึ่งมีการดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม สร้างความรู้สึกในการร่วมเป็นเจ้าของทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นของชาติและให้ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงโบราณสถานหรือแหล่งวัฒนธรรมได้ช่วยกันดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ แต่เดิมสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเป็นผู้ประสาน และเมื่อมีการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากรได้เข้าไปสังกัดในกระทรวงนี้ และได้มีการจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมจังหวัดขึ้น ภารกิจการดำเนินงานกิจกรรมของอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ จึงได้มอบหมายให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ ปัจจุบัน อาสาสมัครกลุ่มดังกล่าวของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการเคลื่อนไหวกิจกรรมอยู่จังหวัดสงขลาใน 3 อำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.สิงหนคร และ อ.ระโนด ส่วนใน จ.พัทลุงมีอยู่ใน 3 อำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.เขาชัยสน และ อ.ควนขนุน นอกจากนั้น ยังมีหน่วยงาน/องค์กรในภาคเอกชนที่มีความตระหนักและเห็นความสำคัญของเรื่องดังกล่าว ซึ่งมีการดำเนินงานอยู่ในรูปแบบของมูลนิธิ ชมรม เครือข่าย หรือกลุ่ม เช่น กลุ่มธรรมยาตรา มูลนิธิรักษบ้านเกิด ชมรมรักษาป่าต้นน้ำเทือกเขาบรรทัด ชมรมหนังตะลุงจังหวัดสงขลา เครือข่ายการเรียนรู้ของพระสงฆ์ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นต้น หน่วยงาน/องค์กรเหล่านี้ได้ดำเนินกิจกรรม และรวบรวมข้อมูลของแต่ละท้องถิ่นไว้เป็นจำนวนมาก

สถานภาพทางด้านข้อมูลของศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีในบริเวณกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันมีอยู่จำนวนมากพอสมควร แต่การนำข้อมูลที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ต้องานพัฒนาและการใช้ข้อมูลร่วมกันของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรยังมีไม่มากนัก เนื่องจากการประสานงานและการเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกันยังไม่ดีเท่าที่ควร จึงควรมีการศึกษาและมีการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากแหล่งต่างๆ ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเข้าด้วยกัน โดยระยะเริ่มแรกควรให้หน่วยงานที่มีศักยภาพและความพร้อมมากมีการดำเนินการก่อน โดยมีสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานศิลปากรที่ 13 สงขลา สำนักงาน

ศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช จัดตั้งเป็นกลุ่มเครือข่าย มีการกำหนดทิศทางในการทำงาน มีการวางแผนจัดทำโครงการ/แผนงานที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล และมีการเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อการใช้ประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการพัฒนาร่วมกัน และมีการพัฒนาเครือข่ายการเชื่อมโยงข้อมูลด้าน ศิลปวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้เกิดขึ้นกับทุกหน่วยงาน/องค์กรในกลุ่มน้ำทะเลสาบ อย่างต่อเนื่องและครอบคลุม

2.2.4 การอนุรักษ์ ฟื้นฟูบูรณะ และใช้ประโยชน์จากศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากสภาพปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหาข้างต้นรวมทั้ง จากการศึกษาและการ รับฟังความคิดเห็นจากเวทีชาวบ้าน และการประชุมเชิงปฏิบัติการเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม สามารถสร้างกรอบในการวางกลยุทธ์ การอนุรักษ์ ฟื้นฟูบูรณะ และการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

(1) อนุรักษ์ ฟื้นฟูบูรณะ คัมครอง และใช้ประโยชน์จากแหล่งประวัติศาสตร์และ โบราณคดีด้วยการหยุดบุกรุกและทำลายแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีการบังคับใช้ กฎหมายอย่างเข้มงวดและจริงจัง หยุดการขุดหาสมบัติและสิ่งมีค่า หยุดการบุกรุกพื้นที่หยุดการ ทำลายสภาพแวดล้อมโดยรอบแหล่งศิลปกรรม และกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมที่นำมาซึ่งความเสื่อม โทรม ขาดความสวยงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อย และให้ประชาชน/องค์กรภาคเอกชน องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างมาตรการเพื่อดูแลรักษา สืบค้นแหล่ง ประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีการกำหนดเขตโบราณสถาน เขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้ ชัดเจนเป็นที่ยอมรับของประชาชน จัดทำและพัฒนาฐานข้อมูล จัดทำแผนงาน/โครงการ จัดกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการที่กำหนด ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน การเรียนรู้ อนุรักษ์ ฟื้นฟูบูรณะ ท้องถิ่น/ชุมชนรู้จักใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้การท่องเที่ยวจาก แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรม

(2) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย การสำรวจข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านจัดทำและพัฒนาระบบฐานข้อมูล จัดทำแผนงาน/โครงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ จัดกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการ ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ อนุรักษ์และฟื้นฟู และให้ชุมชน/ ท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน

(3) พัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และภูมิปัญญาชาวบ้าน จัดให้มีการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงข้อมูล ด้วยการสำรวจและรวบรวม ข้อมูล/องค์ความรู้ ประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานรวมทั้งนักวิชาการ และปราชญ์ท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้อง สร้างเครือข่าย เผยแพร่และบริการข้อมูล พัฒนาองค์กรและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมและสนับสนุนความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่าย มีการพัฒนาข้อมูล/องค์ความรู้ อย่าง ต่อเนื่อง รวมทั้งการเผยแพร่และบริการข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ

(4) เสริมสร้างองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ชนบทชนนียม ประเพณีดั้งเดิม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น

- การจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ของชาวบ้าน โดยจัดให้มีอาศรม วิทยาลัย สถาบัน หรือพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ โดยรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านแต่ละสาขาในแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

- การพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงข้อมูลศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

- การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งการอนุรักษ์ และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่อยู่โดยรอบ โดยเฉพาะเมืองเก่าสงขลาฝั่งหัวเขาแดง และเมืองเก่าพัทลุงเขาชัยบุรี จะจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์

(5) การอนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของแหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพื่อให้การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น และของชาติได้รับการอนุรักษ์อย่างเป็นองค์รวม จะต้องเป็นการดำเนินการที่ครอบคลุมไปถึงเรื่องการรักษาสภาพแวดล้อมที่อยู่โดยรอบแหล่งศิลปกรรมนั้น โดยทุกภาคส่วนจะต้องช่วยกันปกป้องดูแลและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชาติสืบทอดไปสู่อนุชนรุ่นหลังให้ยั่งยืนตลอดไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกภาคจะต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กำหนดเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจัดทำแผนอนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อม และมีการดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลเป็นรูปธรรมในพื้นที่นำร่องและขยายผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีและเหมาะสมให้พื้นที่อื่นต่อไป